

Metsloomade ravi keerukad valikud

Loomaarst **Madis Leivitsaga** vestelnud **Toomas Kukk**

Kas sul parasjagu on haiglas patsiente?

Kuigi metsloomadest patsiente on meil aasta ringi, on sesoonsus tugev. Suur osa patsientidest on linnud, neid on palju kevadel, kui nad saabuvad, ning noorte lindude iseseisvumise ajal. Noored ja kogenematud linnud satuvad kergemini inimesega seotud õnnetusse ning seejärel ka kliinikusse. Ega me ju ei käi metsas ise haigeid loomi otsimas, vaid loomad saavad viga meie ümber ja tegevuste tagajärjel.

Kuidas loomad arsti juurde jõuavad?

Kuidas kunagi: keskkonnaamet toob põhiosa patsientuurist. Meil endal pole ressursse, et loomi üle Eesti kohale tuua, ravimine on niigi suur kulutus. Samuti toovad loomi inimesed, kes on nõus kannatanud linnu või imetaja ise kohale tooma.

Esimese asjana peame aru saama, kas inimene peaks üldse looma ellu sekkuma. Oleneb juhtudest. Näiteks loomalapsed, kes pole veel iseseisvunud, aga kel on vanemad olemas – nende loodusest ära toomine on tegelikult lapserööv.

Alati peab vaatama ka seda, mida me saame teha ja mis on mõistlik. Me ei tohi oma abistamissoovi pärast loomadele kannatusi juurde tekitada: iga kontakt inimesega on metsloomale stressirohke ja ebameeldiv. Vahel saame abistada, kuid peame endale aru andma, et kõik ei sõltu meist, ja tihti võime looma abistades hoopis põhjustada talle kannatusi või neid pikendada.

Kevaditi on tavapärane, et lind lendab vastu klaasi ja kukub maha. Mida peab sel juhul tegema?

(Sügav ohe.) Tänapäeva klaas on muutunud väga puhtaks ja kirkaks ning peegeldab linnule tema seljagust. Kui läbi maja paistab valgus, siis miks peaks lind kulutama energiat, et ümber maja lennata. Mis seisundis lind on, see sõltub väga palju liigist ja sellest, kuidas kokkupõrge on juhtunud. Mida raskem on lind ja kiiremini lendab, seda suuremad on kahjud.

Väiksematele lindudele sageli piisab, kui võimaldada neile vaikust ja rahu, mitte oodata, lind peos, millal ta toibub. Parem on ta panna looduslikku keskkonda põõsa alla: kast on ikkagi stressiallikas. Väikestel lindudel läheb lihtsalt aega, nad toibuvad ja lähevad oma teed.

Me ei tohi oma abistamissoovi pärast loomadele kannatusi juurde tekitada.

Kakud, kullid ja teised suurema kehamassiga linnud võivad kokkupõrkel klaasiga saada tugeva vigastuse või isegi surnuks põrkuda. Tavalised on silmatraumad: nägemine on kahjustatud. Kui võrrelda röövlinnu silma inimeste või teiste imetajate omaga, siis peaks inimese silm olema greibisuurune. Et suurt silma peakese sisse mahutada, on linnud pidanud kaotama palju silma kaitsvaid struktuure. Silmavigastused ei pruugi olla väliselt nähtavad, sest kaheksakümnel protsendil juhtudest on need silma tagakambri, mida saab ainult vastava aparatuuri abil vaadata. Tihtipeale tuleb lind selleks uinutada.

Kui linnud viimasel hetkel märkavad, et peegelpildis lendab teine lind neile vastu, siis proovivad nad ülespoole keerata ja lendavad, rinnak ees.

Tavaline kanakulli vigastus on seetõttu kaarnaluu murd: see luu annab tiibadele jõu, selle luumurruga ei suuda lind lennates kõrgust võtta.

Silma tagakambri vigastusega ei ole vist midagi teha?

Oleneb vigastusest. Näiteks verejooks silma tagumises kambri tekitab hüüvise, mis jääb reetinal asuvate nägemisretseptorite ja väliskeskonnast tuleva valgusaistingu vahele. Sel juhul lind lihtsalt ei näe, aga terveneda on võimalik: saame medikamentidega aidata vereklompi lahustada.

Oleneb ka liigist: päevase eluviisiga kullilisel peavad mõlemad silmad olema terved. Kui ta on ühest silmast pime, siis ta ei tule looduses toime. Ta ei suuda sügavusi hinnata, tal jääb ühe tiiva poolele pime ala ning ta satub suure tõenäosusega uutesse õnnetustesse ja pole võimeline saaki püüdma.

Õise eluviisiga kakkudega on veidi teisiti: neil on arenenud suurepärase kuulmine. Isegi kui üritame väga vaikselt läheneda, kuulevad nad meid ja tuvastavad kuulmise järgi väga hästi meie asukoha, mis sest, et on silmist pime.

Metsloomi ravides peab väga hästi teadma, kuidas nad looduses toimivad ja millised on nende vajadused ja kohastumused. Mis on liigil võimaldanud tihedas konkurentsises ellu jääda? Kui väga osav lennuvõime või terav nägemine on kahjustatud, siis ei pruugi lind looduses hakkama saada. Ka esimese või teise varba vigastus röövlinnul võib takistada toidu püüdmist ja toimimist looduses. Looma ravimine ei sõltu vaid meditsiinist, vaid suures osas looma vajadustest ja tema organismi koostööst, tahtest nii terveneda kui ka taluda raviagset van-

Madis Leivits on sündinud 16. augustil 1985 Pärnumaal. Lõpetas 2004. a Kilingi-Nõmme gümnaasiumi ja 2012. a Eesti maaülikooli veterinaarmeditsiini erialal. Läbinud metsloomade meditsiini ja kirurgia internatuuri Ameerika Ühendriikides. Alates 2013. aastast Eesti maaülikooli doktorant. Töötanud keskkonnameti eelkäijates, Eestimaa looduse fondis ja veterinaararstina loomakasvatustes. Pälvinud Eesti loomaarstide ühingult 2015. aasta loomaarsti tiitli.

Pildil on tervisekontrolli läbiv narkoosis ilves, kes asus elama Poolamaale, et sealset ilveste asurkonda taastada

Lisaks pliimürgistusele jääb hulganisti kaitsealuseid linde ka püssitoru ette. See väike-konnakotkas, kes kandis GPS-saatjat, tapeti 2016. aasta suve lõpul Tartu lähedal Vorbusel. Röntgenipildil on linnu kehas näha kaks haavlit ning rohkesti metalset puru

gistust ja protseduure.

Suudaksime palju rohkem loomi päästa, tervendada selle tasemeni, et nad suudavad meie juurest ära lennata või joosta. Kuid me saame looma lahti lasta vaid juhul, kui ta ise looduses hakkama saab. Me ei tohi loomi ravida vaid näiliselt head tehes, et loom suudab kliinikumist lahkuda, kuigi on ilmselge, et tegelikult vaid pikendame lühikeseks ajaks ta elu kulgu.

Keegi teine saab looduses ta ära süüa.

Muidugi, aga kas meil on õigustust panna ta enne väga stressi- ja valu-rohkesse keskkonda? Võime üritada ravimitega valu vähendada, aga kannatused on loomal paratamatud. Kui on tõenäoline ja ühtlasi teadmine, et loom ei saa sellisele tasemele, et looduses toime tulla, siis pole looma seisukohalt õige teda piinata.

Tavainimene puutub kokku linnu kliinikumisse toomisega ja heal juhul ka vabastamisega, aga vahepeal on palju mitmesuguseid tegevusi: vigastuste-haiguste diagnoosimine ja ravi, mis võib olla pikk ja komplitseeritud. Ning sellega asi ei lõpe: kui patsient kliinikust lahkub, siis näiteks inimene või koduloom saab ravimeid hiljem edasi võtta, aga metsloomale ei saa öelda, et tule nädala pärast uuesti kontrolli.

Kui loomal on olnud luumurd ja ta on olnud pikalt lahases, pole saanud üht kehapoolt liigutada, siis lihased atrofeeruvad kiiresti ning ta pole võimeline hästi liikuma. Peame loomi trennima, et nad oleksid suutelised liikuma ja lendama.

Eriline probleem on loomalastega: neil on küll tugevad instinktid, aga peame neid ikka trennima saaki püüdma. Looduses õpivad nad seda vanematelt. Inimene ei suuda ka kõige paremate teadmiste korral olla nii hea loomavanem kui looma enda oma või kasuvanem. Oleme üritanud ikkagi asendusperesid leida, kui vähegi võimalik. Üldjoontes adopteerivad loomad kergesti, vanemlikud instinktid on väga tugevad. Kasuvanematelt saadavad oskused on tunduvalt paremad kui need, mida me suudame tehistingimustes anda või õpetada.

Kui inimene kutsub päästeteenistuse või helistab numbrile 1313, et tal on murdunud tiivaga tuvi, siis viiakse lind ilmselt ära, aga kliinikumi ta ei jõua?

Nii ei saa muidugi üldistada. Tuvid levitavad teistele lindudele ohtlikke haigusi ning kuna meil on siin peaaegu alati ravil keegi haruldane ja kaitsealune loom, siis me ei saa siia võtta neid liike, kelle nakkusrisk teiste liikide suhtes on suur. Ma ei saa riskida teiste loomade tervise ja eluga. See on valikute küsimus.

Alati ei saagi kõiki päästa. Metsloomade kliinikumide patsientide tervenemise protsent maailmas ja ka siin on keskmiselt kolmkümmend. Mitte et me ei teeks oma tööd südamega. Arstidena õpetatakse meid elusid päästma ja seetõttu on ebaseeldivaid otsuseid raske teha. Aga peame oma emotsioonid ukse taha jätma ja vaatama olukorda looma pilgu läbi. Tahame või ei taha, ent kui pikendame raviga looma kannatusi, kuigi lõpuks võib-olla suudab loom loodusesse minna, aga ei suuda toitu püüda ega järglasi saada, siis pole ravil mingit mõtet.

Oluline on elukvaliteet. Inimesel aitab invaliide ühiskond, aga kui metsloom pole looduses vormis, siis teda aitavad kellegi teise hambad või nokk. Me ei pea loomi aitama seetõttu, et tunneksime end ise hästi.

Kui palju sa tead oma patsientide edasisest saatusest looduses?

Püüame loomi jõudumööda märgistada: linnud saavad alati rõnga jalga ja on õnnestunud mõnele suuremale loomale GPS-seadmed selga panna. See on muidugi väga kallis ja kõigile patsientidele ei saa seda lubada. 2015. aastal sai lahti lastud koos saatjaga emane merikotkas. Keskkonnaministri lahti lastud kotkas lendas Venemaale ning pesitses seal edukalt. Tema sai oma geenid edasi anda. Ühel teisel merikotkal, kelle taasvabastasime 2012. aastal, ei läinud nii hästi. Tema elutee lõpetas püssimees. Iseenesest oli lind väga heas konditsioonis.

Taasleid tuleb tihtipeale siis, kui loom on saanud hukka. Ka rõngaid ei

saa teistmoodi lugeda. Nii et kokkuvõttes me väga hästi ei tea, mis meie aidatud loomadest on saanud. Küll aga püüame anda parima ning saata loodusesse looma, kes võiks seal iseseisvalt hakkama saada.

Mainisid pliid. Kas pliimürgistusega kotkast on võimalik ravida: kuidas plii kotkast kätte saada?

Kuidas kunagi, oleneb organismist, plii kogusest ja ajast, kui kaua see on mõjunud; millised on kaasnevad haigused ja toitumus. Plii on väga mürgine metall. Inimkond on teinud väga palju, et pliid oma keskkonnast ära saada: igasugune emissioon on reguleeritud, autokütustes ja värvainetes enam ei kasutata seda metalli. Pliid kasutatakse enamasti akudes, mida käideldakse ohtliku jäätmena.

Inimene ei suuda ka kõige paremate teadmiste korral olla nii hea loomavanem kui looma enda oma või kasuvanem.

Ühelt poolt on plii ära keelatud ja loodusesse ei tohiks see jõuda: plii kahjustab valimatult nii inimest kui ka teisi loomi. Aga jahinduses kasutatakse siiaaani pliid nii haavlitest kui ka kuulides. Seda paisatakse suurtes kogustes loodusesse. Sööme seda ka ise sisse, sest kuulid purunevad väga väikesteks osadeks suurel alal. Sisse sööduna hakkab ta happelises maokeskkonnas reageerima ja satub verre.

Plii ei jäta õigupoolest mõjutamata ühtegi elundisüsteemi, sealhulgas tekitab inimesel südame-veresoonkonna haigusi ja kasvajaid, kuna plii on kantserogeenne. Linnud on palju tundlikumad kui imetajad. Vanadel aegadel kasutati ju kanaarilinde analüsaatorina: kui nad hakkasid ära surema, tuli inimesed evakueerida. Linnud ongi seireks võib-olla kõige paremad, kuna nende põhjal on võimalik avastada ka inimest mõjutavaid mürke. Nii saab paremaid tulemusi, kui üksikuid aineid analüüsides.

Plii puhul head ravi ei ole. Ravi-

mittega püüame pliid kinni püüda, seda saab teha vereringest. Kudedes olev plii peab kättesaamiseks jõudma verre. Plii tõttu saavad kahjustada kõik organisüsteemid. Ka nõrga pliimürgistusega loom võib jääda põdema, ta ei pruugi enam saaki tabada või muudu adekvaatselt käituda, satub kergemini õnnetustesse ja muud sellist.

Äsja avaldasid Rootsi kolleegid huvitava uurimuse kaljukotka käitumisest. Vaadeldi GPS-saatjatega lindude käitumist, võrreldes verest leitud plii kontsentratsiooniga. Ka väga väikesed kogused muutsid lindude käitumist: nad lendasid madalamalt, sattusid tihedamini õnnetustesse. Ka inimesel kahjustab plii aju kognitiivset keskust: just lapsena pliiga kokku puutunud inimesed paistavad silma väiksema IQ poolest, sageli ka kriminaalse käitumisega.

Tegelik linnu surmapõhjus – lendas vastu klaasi – ei pruugi olla algpõhjus.

Kuigi pliiga seoses räägitakse eelkõige veelindude jahist, on maailmas peetav jaht sama oluline. Kotkad liiguvad

laial alal ja söövad metsa jäänud jahipraaki, mis on metsa jäetud heas usus, et see on „and“ loodusele. Tihti on see raskelt pliiga saastunud; raipesööjad söövad seda, jäävad haigeks, tulevad järgmised kiskjad, kes saavad omakorda mürgistuse. Üks lask metsas ei pruugi tappa vaid seda looma, kes kuuliga pihta sai.

Plii jahimoonas on eelkõige eetiline küsimus: kas meil on õigust oma harastuse tõttu loomadele vaevusi põhjustada? Peale pliilaskemoona on ka teisi võimalusi, need on väga efektiivsed. Probleem pole tihti teadmistes, vaid eelkõige sotsiaalsetes kokkulepetes, uskumustes ja emotsioonides.

Kuidas mõjutavad tippkiskjaid, suuri linde, näriliste tapmiseks kasutatavad rodentitsiidid?

Eestis oleme keskkonnatoksikoloogia uuringutes alles lapsekingades. Proove on elusalt loomadelt keeruline saada: loomi tuleb kuidagi püüda, aga nad ei anna end vabatahtlikult ini-

Madis Leivits loodab ka oma tütre ja poja nakatada loodus- ja loomaarmastuse pisikuga, nagu teda ja tema venda on nakatanud nende bioloogist isa

mesele kätte. Teisalt on igasugune keemiline analüüs väga kallis ja molekule, mida võiks analüüsida, on väga palju. Peale kotkaste kogume proove ka teiselt metsloomadelt.

Siinkohal on hea nentida, et patsientid on oportunistliku ja kuluefektiivse seire tarbeks väga hea ressurss. Näiteks kanakullid ja teised röövlinnud satuvad inimese läheduses sageli õnnetustesse, oleme hakanud ka nende verest pliidi määrama ja kahjuks ka leidnud.

Rotimürgid on väga suur probleem. Neid ei kasutata ulatuslikult mitte ainult põllumajanduses, vaid ka kodudes. Väga mugav: ei pea iga päev lõkse panema, viskad pakikesed nurka ja probleem on ajutiselt lahendatud. Hiired-rotid ei tegutse vaid hoones, vaid lähevad välja. Mürgistusfaasis ei pruugi nad käituda tavapäraselt ja satuvad rohkem lagedale, kus kiskjad neid tabavad. Olgu selleks oma kodukass või mõni looduslik liik.

Kasside linnulembus on meil ilmselt suur probleem. Linnude talvine toitminegi tundub eelkõige oma kassikese suvise toidulaua eest hoolitsemisena.

(Ohkab sügavalt.) Kassid ei toimetavad linnades – neid võib näha kõik-

jal Eestis loodusmaastikul. Üks tuttav bioloog on üles märkinud metsades nähtud loomad: kõige sagedasem on olnud kodukass. Ka kuulus ökodukt Tartu–Tallinna maanteel on eelkõige kassisild.

Kui oleme võtnud kohustuse looma eest vastutada, ei saa oma mugavusest lasta tal vabalt tegutseda.

Kass on niisama invasiivne võõrliik nagu mink või kährikkoer. Ainus vahe: kuna kass on inimese sõber, siis teda koheldakse teistmoodi. Kui looduslike kiskjate arvukust mõjutab saakloomade arvukus – kui saakloomi jääb vähemaks, kahaneb ka kiskjate arvukus –, siis hulkuvad kassid tulevad rasketel aegadel inimese juurde, saavad oma Kitekati kätte ja lähevad olukorra paranedes tagasi loodusesse.

Ega kass pole süüdi, et tal on kiskja instinktid, mida inimene ei ole suutnud kodustamise perioodil kaotada. Me ei taha sellest rääkida, sest nad on meie lähisõbrad. Kui kasside murtud lindude ja imetajate arvu uurida, on

probleem väga suur. Ühendriikides on see lindude puhul paar miljardit.

Eesti kohta loodame peagi saada adekvaatse arvu: küsitlesime kassiomaniikke, kuidas nad neid peavad ja kui palju kassid aasta jooksul saaki koju toovad. Andmed on ühelt protsendilt kassiomanikest, mis on väga esinduslik valim. Veel on vaja arvutamise tegeleda, kuid esmased arvud, kui palju kassid loomi murravad, pole kuigi meeldivad.

Uuringutega on tõestatud, et vabalt hulkuvad kassid elavad toakassidest või rihma otsas jalutatavast kassist keskeltläbi kaks-kolm aastat vähem. Kui koerte puhul on rihmaga jalutamine tavapärane, siis miks ei peaks kasside puhul samamoodi käituma. See on kassidele endale parem: nad elavad kauem ja meil on sellest karvapallist rohkem rõõmu. Teisalt jäävad ellu paljud aias elavad linnud, kahepaiksed ja nahkhiired ning nad on meile igati kasulikud, rääkimata lindude esteetilisest väärtusest.

Paljud kassipidajad on ka ise õnnelikud: kass tõi jälle surnud linnupoja. Aga kassi vist veganiks ei õpeta?

Füsioloogiliselt ei saa kass vegan olla: ta peab saama loomset valku. Kassidele on olemas väga head tasakaalustatud toidud. Tihti põhjendatakse, et mu kass tahab hulkuda ja on muidu rahutu. See on inimese laiskus: kassiga saab

samamoodi jalutada nagu koeraga. Kui oleme võtnud kohustuse looma eest vastutada, ei saa oma mugavusest lasta tal vabalt tegutseda.

Kassi puhul on veel oluline nüanss: kui ta on kedagi hammustanud, siis see loom sageli sureb. Kolleegid Ühendriikidest publitseerisid mullu ajas tagasi ulatuva uuringu: kaheksakümmend protsenti kassidega suu kaudu kokku puutunud ohvritest sureb ravist hoolimata. Kassi suu on väga mikroobirohke ning seetõttu lähevad ka pealtnäha süütud hammustuskohad inimesel põletikuliseks.

Kas praegu on Eestis metsloomade

rehabilitatsioonikeskus? Või on see rahapuudusel suletud?

Põhiline on regulatsioonide nappus. Vajalikud mängureeglid on paika panemata: milline peab olema inimese ettevalmistus ja millised loomade pidamise tingimused? Eks loomi aida-takse siin-seal, aga alati pole see metsloomade huvides. Metsloomade abistamine ei tohi olla moodus, kuidas endale eksootilisi loomi pidamiseks saada.

Sotsiaalmeedias võib vahel näha pilte, kuidas loomalast kallistatakse ja musitatakse. Kuid tihe kontakt inimese ja looma vahel võib tähendada, et metsloom kaotab loomalikud omadused – selline loom ei suuda looduses hakkama saada. Väiksemate loomadega polegi tagajärg nii hull, aga igal aastal juhtub maailmas, et näiteks vääralt üles kasvatatud metskits lõpuks oma hooldajat vigastab või tapab. Metsloom peab säilitama hirmu inimese ees.

Sa oled Eestis vist ainuke metsloomadega tegelev loomaarst?

Oleme maaülikoolis teinud koolitusi ja igal aastal saavad ka tudengid osaleda metsloomade meditsiini kursu-

sel. Loomaarstide teadlikkus on tõusu-teel, esmast abi juba osatakse siin-seal anda. Vähemasti saab kohapeal hinnangu, kas looma on võimalik päästa või mitte. Vangistuses võivad loomad tekitada endale rohkem vigastusi, samuti vigastada ravijaid. Metsloomade fikseerimine niimoodi, et kõik osalised jäävad terveks, võib olla abistaja jaoks suur eneseületus.

Üldiselt tuleb ikka teatada numbriks 1313. Alati ei pruugi sealt saadav teave inimesele meeldida, sest inimene eeldab, et haige loom või üks jätud loomalaps tuleb loodusest eemaldada. Praegu on lihtne saata loomast foto ja nii on infotelefonile vastajatel lihtsam otsust langetada.

Inimeste liigne agarus toob enamasti kahju: rohu sees kükitav jänesepoeg ongi selle liigi loomumane käitumine ja tuleb rahule jätta. Ent kui mõni pealtnäha terve loomalaps on ohtlikku kohta sattunud, piisab tema tõstmisest lähedale põõsasse või pessa, mis võib asuda sealsamas pea kohal. Ja muidugi tuleb oma koduloomad kinni hoida – seda saab iga loomapidaja iga päev teha.

Millega tegeled pärast tööd?

Raske on loomaarstina tömmata piiri, millal tööaeg läbi saab. Eks ma olen hunt Kriimsilm: üheksa ametit, ja kümnes on nälg, kuna pole aega süüa. Tegelen ka põllumajandusloomadega, sest ega metsloomad oma raviarvete eest ei maksa. Meil on Põlvamaal talukoht, kus jätkub selline „Tõe ja õiguse“ moodi võitlus. Õnneks on ka saun ja tiik ning teinekord õnnestub peale töötegemise ka ümbrust nautida.

Kõige olulisem on siiski pere ja lapsed. Olen endale lubanud, et üritan veeta nendega nii palju aega, kui saan, ja seni, kuni lapsed tahavad. Eks nad ju kasva kiiresti ja tekivad uued huvid. Praegu on lapsed veel väikesed ja seetõttu ma lastega tihti ürgloodusesse ei jõua. Siiski on mu lastel privileeg – nagu oli ka minul – puutuda kokku looduse ja loomadega.

Peame rohkem kuulama lapsi, kes saavad asjadest aru nii, nagu need peaksid tegelikult käima. Näiteks mu kolmene tütar teab täpselt, et jahimehed ei tohi panna kotkale pliidi suhu, sest kotkas jääb haigeks, aga kotkad on meie sõbrad! ■

Linnulaulud CD ja laulik

Uued head ja huvitavad laulud laste esituses vaheldumisi ehtsate linnuhääletega. Muusika on vaheldurikas ja selle sissemängimisel on oma virtuoossuse ja vaimukuse andnud professionaalsed muusikud. Laulik on nootide kõrval põnevad illustatsioonid.

Laulude autorid: Riine Pajusaar, Piret Laikre / Marek Sadam, Külliki Levin, Monika Pullerits, Meeli Nõmme, Tiia Kaeramaa, Tuuli Jukk
Loodushääled: Veljo Runnel, Fred Jüssi
Arranžeringud: Tõnu ja Piret Laikre, Martin Kuusk

Linnulaulude projekt võitis 2016. a konkursil „Ettevõtlik lasteaed“ peapremia.

Tellimine: lasteraedmari@gmail.com
Hinnad: CD 10 eurot, laulik 8 eurot
Lisandub saatmiskulu.